

Pelle János: Jászi Oszkár

ÉLETRAJZI ESZME-
ÉS KORTÖRTÉNETI ESSZÉ

*XX. Század Intézet, Budapest, 2001.
301. old., 2000 Ft*

„Életrajzi, eszme- és kortörténeti esszének” nevezi Jászi Oszkáról szóló könyvét a szerző, Pelle János. A borítón a Jászi szerkesztette *Huszadik Század* élénkpiros színű, stilizált címlapja látható. Talán érdemes megjegyezni hogy a folyóirat eredetileg visszafogott szürkésbarna borítóval jelent meg – a piros szín alighanem azt sugallja, amit Pelle néhány helyen állít (52., 65. old.), másutt viszont cáfol (25., 167. old.): hogy Jászi a kommunizmus hazai előfutára, netán szálláscsinálója lett volna.

Az olvasó egyébként valóban kap életrajzi vázlatot, némi kortörténeti háttérrel, és – főleg – változatos, gyakran érdekes eszmetörténeti kitérőket. Pelle mindössze háromszáz oldalas műve meglepően sok témával foglalkozik: Spencerral és a századforduló szociológiájával, az evolúcióval, a progresszióval és a regresszióval, a szocialista irányzatokkal és azok hazai hatásával, a dunai konföderációval, az agrárszocializmussal és a földkérdéssel, a Galilei-körrel, a magyarországi forradalmakkal, a prelegitimitás elméletével, az emancipáció kérdésével, Marxnak *A zsidókérdésről* című művével, az eugenikával és a nárcizmus problémájával – nem is szólva Jászi harcostársairól és ellenfeleiről.

Ez a változatosság erénye a könyvnek, azonban hátrányává is válik, hiszen e sokféle – Jászihoz hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódó – témát lehetetlen érdemben kifejteni. Ugyanez igaz az idézetekre: Pelle szívesen és sokat idéz, ám alig-alig értelmezi az idézeteket, így azok olykor a levegőben lógnak, esetlegesen bukannak fel, majd tűnnek el. Kommentárjai nemegyszer semmitmondóak: „Apáthy István nem teljesen alaptalanul bírálta” Jászi illúzióit (111. old.); „a hatalmon levő politi-

kusok [...] úgy gondolták, s nem teljesen alaptalanul” (139. old.); „Pap Károly vitatható mondanivalójú röpirata” (241. old.); „Szekfü nem teljesen alaptalanul írta” (286. old.) stb. Sőt egy egészen talányos megfogalmazás szerint Jászi 1912-es *A nemzeti államok...* című könyvéről „az a vélemény alakult ki, hogy »túlzottan tudományos könyv egy izzóan aktuális kérdéstről»” (90. old. – az idézet forrása nem derül ki).

Akad olyan megállapítás Pelle könyvében, amellyel egyetértek. Igaza lehet abban, hogy a Spencertől induló, s nála sokáig leragadó Jászi nem a századelő legkorszerűbb szociológiai irányzatait közvetítette. Ugyanakkor nem szerencsés éppen Max Weberre számon kérni rajta: Weber 1920-ban bekövetkezett halála előtt Németországon kívül alig ismerték. Ami Jászi 1918 előtti könyveinek jelentőségét és aktualitását illeti – nem vitatom, hogy a Monarchia nemzetiségi problémáira kíváncsiak közül ma kevesen fogják éppen Jászi műveit lapozgatni. De azt jelenti-e ez, amit Pelle végig sugall, sőt határozottan állít: hogy életműve feledhető és felejtendő, hogy Jászi (Marx szavait kölcsönvéve) „döglött kutya”? Nem hinném. Alfred Cobban az 1950-es években megírta Tocqueville-ről, hogy megkerülhetetlen, noha egyetlen mai egyetemen sem kapna diplomát a nagy francia forradalom okait kutató művéért. Igaz lehet ez Gibbonnak Róma bukásáról, Marxnak az angliai tőkefelhalmozásról vagy Bibónak a náci hisztéria előzményeiről szóló eszmefuttatásaira is. (Mellesleg Bibó említését hiányolom Pelle kötetéből, pedig Jászi tagadhatatlanul s valószínűleg szövegszerűen is kimutathatóan komoly hatást gyakorolt rá. Szinte találomra ragadok ki két mondatot *A Monarchia jövője...* című, 1918-ban kiadott Jászi-könyvből – melyek egyúttal szerzőjük éleslátását is igazolják: „...a háború igazi értelme nem a német–angol imperialista elmentés megoldásában keresendő [...], hanem Kelet-Európa és Közép-Európa egy részének meg nem oldott államalakulási és nemzetiségi problémáiban. [...] S ha a háború legmélyebb oka Kelet- és Közép-Európa

államszervezési és nemzetiségi válsága volt, úgy logikája sem lehet más, mint Európa teljes egységét előkészíteni, a római keresztény kultúra végleges integrációját befejezni azáltal, hogy Európa elmaradt közép- és keleti részében egy olyan államszervezetet létesít, mely minden nép szabad nemzeti és kulturális fejlődését biztosítva megteremti a demokratikus szolidaritás összes lehetőségeit.”) Egy mai nacionalizmus tanszék Jászit feltehetően *A nemzeti államok* alapos átdolgozására ösztökölné. Ám a felsorolt szerzőket azért mondjuk klasszikusoknak, mert először vetették fel a későbbi szaktudományos kutatások irányát meghatározó kérdéseket, szempontokat. Jászi – Bibóval együtt – olyan magyar klasszikus, akinek, meglehet, egyetlen tétele sem érvényes már, mégis a modern hazai társadalomtudományos gondolkodás megkerülhetetlen útjelzője.

Pelle Jászi egyik legfontosabb szellemi termékéről, a *Huszadik Század* ról sincs jobb véleménnyel. Egyetértően idézi az induló *Magyar Szemle* beköszöntőjét – Szekfüben a radikálisok „nagyási hóbortjának” emléke 1927-ben csak „homéroszi kacaj” keltett (286. old.) –, sőt a *Huszadik Századot* a *Nyugattal* hasonlítja össze, megállapítva, hogy míg az előbbit „ma már csak a kutatók forgatják, és a benne szereplő cikkek legnagyobb része menthetetlenül elavult és feledésbe merült”, addig ez utóbbi a magyar irodalmi műveltség és a középiskolai tananyag része (21. old.). Ehhez a komolytalan összehasonlításhoz legfeljebb annyit lehet hozzátenni, hogy magyar irodalom című tantárgy régóta létezik, míg magyar társadalomtudomány című egyelőre nem – bár e sorok szerzője a maga történelemtankönyvében nemcsak megemlítette a *Huszadik Századot*, hanem még idézett is belőle. (Egyébként a *Huszadik Század* példányszáma jóval magasabb volt, mint a *Nyugat*é.) A szerző jobban tette volna, ha a *Nyugat* helyett a századelő többi társadalomtudományi folyóiratával – az *Élettel*, *A Cél*al, a *Magyar Kultúrával*, az *Új Nemzedékkel*, a *Magyar Társadalomtudományi Szemlével* – vetette volna össze a Jásziékét: tárgyilagos szem-

mel böngészgetve őket, kilencven év távlatából is feltűnik a színvonalkülönbség.

Pelle *A konföderáció délibábja* című fejezetben foglalkozik Jászinak a nemzetiségi kérdésről vallott nézeteivel – az 1912-es könyv az egyetlen Jászi-mű, amelynek elemzését megkísérli –, és azokat, más kortárs magyar gondolkodót nem is említve, könnyűnek találja. Rendben van, söpörjük le Jászit azzal, hogy gondolatai irreálisak, koncepciója pusztán „délibáb”. De legalább egy pillanatra állítsuk mellé a témakör egyetlen komoly szakértőjét, a konzervatív Réz Mihályt (az ő neve sem fordul elő Pellénél), aki még 1918-ban is a legkeményebb fellépést hirdette a magyar uralom fenntartása érdekében a nemzetiségi felforgatókkal szemben. Az övé reálisabb alternatíva lett volna? És ha már a realitásnál tartunk: rá lehet mondani a fent idézett 1918-as műre, hogy „a maga idejében pedig a realitásérzék elvesztéséről, a térség politikai, gazdasági és társadalmi folyamatainak teljes félreismeréséről árulkodott” – amíg meg nem ismerkedünk néhány igazán realista politikus egykorú gondolataival. Példának álljon itt gróf Klebelsberg Kunó államtitkár, aki 1918 tavaszán – Jászi könyvének születésével egy időben – a következőket mondta a választójog reformját tárgyaló parlamenti bizottság ülésén: „Ennek a világháborúnak brutális tényei magyar vonatkozásban rácafoltak a nemzetiségi elvre. [...] A magyar faj szupremáciáját nemcsak fenn lehet tartani, hanem az mindinkább konszolidálódni is fog. [...] A nagy katalizma előbb elkövetkezett, de belőle katonailag diadalmasan kerülünk ki. Talán remélhetjük, hogy 40–50 évig külpolitikai katasztrófától tartani nem kell [...] a magyarság számaránya ez idő alatt 70–75%-ra szökhetik fel.”

Érdeemes tehát csinján bánni a realista-utópista minősítésekkel – avagy elemzésünk tárgyát az összehasonlítás igényével, a történelmi helyzet kontextusába állítva szemlélni. Egyébként sem tartom fair módszernek, ha tudományos – bár aktuálpolitikailag is releváns – műveket kizárólag aktuálpolitikai szempont alap-

ján értékelnek, s ha utóbb a valóság (mint szinte mindig) másként alakul, akkor az irreális, utópikus, képtelen jelzők sűrű alkalmazásával az egészet agyonütik. Tudományos munkákat tudományos értékeik, érveik alapján célszerű vizsgálni, ha pedig a szerzőnek felróható, hogy a tudományos és a politikai szempontok keverednek – Jászinál többnyire ez történik –, akkor a pontos szövegelemzésnek erre kell rámutatnia.

Akadnak érthetetlennek tűnő megállapítások is Pelle könyvében. Mindjárt az elején megtudjuk, hogy Jászi már életében legendává vált, „ugyanúgy, mint két évszázaddal előbb II. Rákóczi Ferenc” (23. old.). E meglepő összehasonlítás harmadikjaként – az emigráns jogán – Kosuth Lajos is idekerül, majd Pelle azzal zárja rövidre a saját gondolatát, hogy „ez a párhuzam, bármilyen hízog is Jászira nézve, igencsak pontatlan és tendenciózus” (23. old.). Ugyancsak érthetetlen vagy inkább bosszantó, hogy esszéjének hőstét a szerző többször (bocsánat a szóért) egyszerűen gügyének nézi. „Fel sem merült benne, hogy a szociáldemokrácia nem véletlenül ragaszkodik a nemzetköziség eszméjéhez.” (58. old.) A forradalomba 1918 őszén „felkészületlenül, szinte öntudatlanul” rohant bele (74. old.). A nemzetiségi kérdés bolygatásával „valóságos »ideológiai darázs-fészekbe« tenyerelt, anélkül, hogy ennek lehetséges következményeit végiggondolta volna” (103. old.); „anélkül, hogy tisztában lett volna, milyen kockázatos játékra vállalkozott” (108. old.). A szocializmus és a nemzeti érzés összeegyeztetéséről kiderül, hogy az „Jászi kedvenc vesszőparipája” volt. Ilyen szerzővel, vélheti az olvasó, foglalkozni sem érdemes. (Nem szeretném, ha úgy tünne, hogy megvédem Jászit – erre nem szorul rá. Senkinek sem kell őt gáncs nélküli lovagnak, hibátlan gondolkodónak ábrázolnia. De Pelle jól tette volna, ha a polgári radikálisoktól ugyancsak idegenkedő Gyurgyák Jánostól nem a zsidó asszimilációról vallott – vitatható és vitatott – nézeteit veszi át, hanem azokat, amelyeket Jászi tudományos és politikai pályájának összeegyeztethetlenségéről vagy két Ma-

gyarország-koncepciójának veszélyeiről írt.)

Ennyi negatívum felsorolása után azonban csak fel kellene vetni egy alapkérdést: miként lehetséges, hogy a tehetséges, de jelentéktelen gondolkodónak ábrázolt Jászi olyan elementáris hatást tudott gyakorolni nemzedéke értelmiségének nem csekély, ezekben mérhető részére? Nem csupán az „asszimilált zsidó értelmiségre” – hiszen Pelle maga írja, hogy még a jobboldali radikálisok is „Jásziék nyomdokain” indultak el (149. old.). Valamennyien kollektív hipnózis áldozatai lettek volna? Nincs válasz, mert a kérdés feltevéséig sem jutottunk el.

Akad egy-két olyan tévedés a könyvben, amelyet nem lehet szó nélkül hagyni. Aligha véletlen, hogy ezek az 1918–19-es forradalmak környékén találhatók: az addig körültekinthető szerző e korszak elemzésénél alapvetően Mályusz Elemérre és Tormay Cecile-re hagyatkozott, és az eredmény ennek megfelelően lehangoló. Franchet d'Esperey francia tábornok – Károlyi tudtommal nem cáfolt visszaemlékezése szerint – nem Jászira célzott nevezetes „Vous êtes tombés si bas?” (Ilyen mélyre süllyedtek?) kijelentésével, hanem Csernyák Imre századosra, a Katonatanács elnökére, aki különleges egyenruhában jelent meg a belgrádi tárgyalásokon. Ennél nagyobb baj, hogy Pelle elhiszi a (tőle idézem) „súlyosan elfogult, gyűlölködő és antiszemita szemlélettel terhelt, de hiteles adatokat és pontos megfigyeléseket” közlő Mályusz Elemérnek (181. old.), hogy (innentől Mályusz következik) „1919. január 17-én a Károlyi-kormány félhivatalos közleményben tudatta, hogy »végleg lemondott arról, hogy a választásokat megtartsa»” (82. old.). Mályusz szerint ez a demokráciával való szakítást, sőt a leplezett vörös terror beköszöntését jelentette. Úgy gondolom, hogy Mályusznak ez az adata nem hiteles és nem pontos: a Károlyi-kormány ilyen közleményt nem adott ki, sőt március 5-én közzétették az 1919: XXV. néptörvényt az alkotmányozó nemzetgyűlésről és a választásokról. Nem kell különleges képzelőerő annak felismeréséhez,

hogy az őszirózsás forradalom kormányának „négy és fél hónap alatt” miért „nem sikerült választásokat tartania” (Pelle, 82. old.). Egyszerűen azért, mert senki sem tudhatta, mekkora lesz az a Magyarország, amelynek területén választani fognak. Mindennek semmi köze sincs „leplezett vörös terrorhoz” és hasonlókhoz, csakis a vesztes háború következményeihez. Ennek fel- vagy elismerésével persze gyengülne a Jászit és általában a Károlyi-rendszert vörösrre festő érvrendszer (lásd a címlapról leírtakat), amelyet Pelle még a tanácskormány egypárti „választásait” gúnyoló – tökéletesen felesleges – Tormay Cecile-idézettel is megtámoogat. Mindenesetre nem lehetne ilyen határozottan állítani azt, hogy az 1918-as és az 1919-es forradalmat „össze kell vonnunk” (159. old.). És hogy miért kell őket összevonni? Csak. Annál rosszabb a tényeknek...

Az esszének éppen egynegyedét a szerző Jászi zsidóságának, illetve a zsidókérdésről vallott állásfoglalásainak szenteli – elsősorban ez teremt kapcsolatot korábbi könyvei és e mostani között. Ténybeli vagy szemléleti újdonságokkal – Hanák vagy Gyurgyák hasonló tárgyú fejtegetései után – nem szolgál, a 72 oldal mégis roppant fontos: itt található az a mondatok, amelyekért Pelle vélhetően megírta Jászi-könyvét. Az első két kulcsmondatot a 192. oldalról idézem: „[Jászi] Valóságismeretének következetes megbicsaklása, a várható tendenciák félreismerése, az egyes társadalmi rétegekről és csoportokról alkotott egyoldalú, alaptalan véleménye mögött nyilvánvalóan nem a tájékozatlanság, a hiányos társadalomtudományi műveltség húzódott meg. A hiba oka nem annyira Jászi egyéniségében, hanem egy egész csoport, a politikai szerepvállalásra és véleményformálásra szocializálódott, közép-európai asszimilált zsidó értelmiség »lelki alkatában« rejlett.” S bár a 47–50. oldalon Pelle éppen a hiányos társadalomtudományi műveltséget kérte számon Jászin, most elindul a „pszichológia csúszos ösvényein”, az „esetleg vitatható csoportlélektani megállapítások” felé (192. old.). A másik két – immár a végkövetkeztetést jelentő – kulcs-

mondat a 263. oldalon olvasható: „Megkockáztatjuk az állítást, hogy a »zsidókérdés« téves megítélése nemcsak Jászi Oszkár politikai pályafutását törte derékba, de miatta maradt torzóban tudományos pályafutása is. Miatta nem volt képes realista módon felmérni, milyen hatást gyakorol közszereplése, »túlzott hevessége és türelmetlensége« a magyar közvéleményre, s ez ad magyarázatot arra is, hogy tudományos munkássága, sőt a publicisztikája is miért avult el olyan gyorsan.” E kórképhez Pelle néhány ecsetvonással még hozzásimítja a „nagy formátumú” tehetséggel bíró Jászi messianizmusba hajló „sértett nárcizmusát” (264–265. old.) – így máris elkészül egy nagy emberi és gondolkodói kudarc oknyomozó története. S hogy az olvasóban szemernyi kétely se maradjon e tünetegyüttes aktuális politikai üzenete iránt: Jászi „irreális küldetéstudata [...] párhuzamba állítható az 1989–90-es rendszerváltás utáni Magyarország »szoc. lib« értelmiségi elitjének szerepfelfogásával” (281. old.). Sajnálatlaltal kell leírnom: ilyen utalás („párhuzam”?) méltatlan egy tudományos igényű történelmi esszéhez. Nem tudhatom, hogy a szerző kiadójának, a XX. Század Intézet szellemiségének akart-e megfelelni, vagy korábbi meggyőződését feladva őszintén csatlakozott a Jásziban ősgonoszt látó antiliberalis táborhoz – a végeredmény szempontjából mindez nem is lényeges. Maga a végeredmény azonban szomorú.

Idáig eljutva óhatatlanul megfogalmazódik az a gyanú, hogy ez az esszé nem is annyira Jásziról, mint inkább Jászi ürügyén „egy egész csoport”, „a közép-európai asszimilált zsidó értelmiség” „lelki alkatáról” szól – bár Pelle ezt nem köti az olvasó orrára, hanem a csoportlélektant óvatosan adagolva, rávezeti. (Úgy tűnik, maga sem döntötte el, hogy Jásziról akar-e írni, vagy a Jászi-jelenséget paradigmaként használva egy számára ellenzenyes – és úgy tűnik, időtlenné merevült – értelmiségi csoportról, magatartásról.) Könyvének fő üzenete: nem kedveli, sőt nagyon nem kedveli Jászit, az embert, és Jászit, a gondolkodót, sem azt a típust, amelyet véleménye szerint megtestesít,

ehhez pedig megfelelő bizonyítékokat keres, esetleg talál. Voltaképpen rejtett, de egyértelmű tanulsággal is szolgál: az a bizonyos lelki alkat tartósan torzult, a befogadó nemzettel való igazi azonosulásra képtelen, ezért hordozója – a nárcisztikus hajlamú Messiás vagy messianisztikus hajlamú Nárcisz – jobban teszi, ha először is alapos és őszinte önvizsgálattal feltárja a maga gyökereit, s ha még ezután is kedve van, akkor, és csak akkor – nárcizmusát, messianizmusát immár elhagyva – árthatja bele magát a nagyok dolgába (politikába, társadalomtudományba, megváltásokba stb.). De még akkor se írjon „Krisztusra utaló címmel könyvet Magyarország sorsáról”: Pelle nagyon zokon veszi, hogy Jászi, éppen 1920-ban, ezt tette, amikor kiadta *Magyar kálvária – magyar feltámadás* című tanulmányát.

Egy dolgot deklarált a szerző, nevezetesen azt, hogy ő a „Jászi-kérdésben” középen áll: sem profétának, sem gonosz szellemnek nem tartja, „jelentősége azonban tagadhatatlan” (26. old.). Hol másutt is állhatna – legalábbis Tacitus óta – a történet, ha nem az ellentétes előjelű elfogultságok metszéspontjában? Az első bökkenő, hogy a „középen állást” összekeveri a „harag és elfogultság nélküli” ábrázolással, márpedig esztünkben ilyesmiről szó sincs (Jászi jelentőségét, mint láttuk, mindvégig tagadja). A második bökkenő az, hogy nem áll középen. Akkor állna ott, ha megpróbálná elemezni és értelmezni a századelő Jászi által elemzett és értelmezett valóságát. Ezzel szemben találunk néhány tétova megállapítást arról, hogy a századelő Magyarországa sem volt fenéig tejfel, volt ott agrárkérdés, nemzetiségi kérdés és választójogi kérdés, ezek azonban – Pellénél – eleve megoldhatatlan gubancok, bolygatásuk mindent csak még jobban összekuszál, elront. Merev, „objektív materialista” szemlélettel tudatja, hogy a XIX. századi fejlődés (reformkor, kiegyezés stb.) „olyan kényszerpályát jelölt ki, melyről a magyar uralkodó osztály, az ország jól felfogott érdekében [!] nem térhetett le” (97. old.). Hogy ki(k) az uralkodó osztály (így általában), miért azonosak az érdekei az

ország érdekeivel (így általában) – sosem derül ki. Csak az világos, hogy ilyen helyzetben minden kritikai hangnak el kell némulnia. Egyetlen ponton, az agrárkérdés megoldásánál bukkan fel egy alternatíva, mégpedig a szerzőé. „Utólag nyilvánvaló: az állami felügyelet kiterjesztésével meg kellett volna őrizni a korszerű, piacra termelő, feldolgozóipari háttérrel rendelkező nagybirtokokat, elsősorban a Dunántúlon, viszont kedvezményes árért fel kellett volna osztani az elmaradott viszonyokat konzerváló uradalmakat, s a befolyt összegeket, jelentős állami támogatással kiegészítve az egyéni gazdaságok korszerűsítésére kellett volna fordítani” – írja (156. old.). Ehhez csak annyit lehet hozzátenni: hát végre! Egy soha, senki által fel nem ismert, ráadásul realista megoldás a megalvadt Tisza István-i struktúrák fellazítására. Kár, hogy egészen 2001-ig kellett várunk rá.

Pelle Jánosnak és a XX. Század Intézetnek bibliográfiát és névmutatót egyaránt nélkülöző piros könyve kudarc. Nem nagyszabású, inkább szárnalmas, felületességéből és elfogultságából eredő, szomorú kudarc. Bár az esszé műfaja olyan palást, amely sok mindent takarhat, erről a próbálkozásról talán nem ok nélkül vélem, hogy a számos idézet és lábjegyzet ellenére közelebb áll a pamflethez, mint a tudományos munkához. A több mint 45 éve halott Jászi Oszkár jelentőségéhez méltó tudományos életrajza továbbra is megírásra vár.

Rainer M. János: Nagy Imre

Vince Kiadó, Budapest, 2002. 184 old.
1995 Ft (Tudomány – Egyetem sorozat).

Rainer M. János: Nagy Imre

POLITIKAI ÉLETRAJZ, I–II. KÖT.

(I. 1896–1953; II. 1953–1958),
1956-os Intézet, Budapest, 1996–99,
553 old., 961 Ft; 481 old., 2000 Ft

Rainer M. János *Nagy Imre* című kis könyvének megjelenése jó alkalom, hogy két régi mulasztást pótoljunk. Miután a BUKSZ a *Nagy Imre: Politikai életrajz* első kötetéről nem közölt bírálatot, s a másodikikat is elég későn bírta e sorok írójára – aki viszont megengedhetetlen módon hónapokig csak morfondírozott róla –, most megvan az apropó, hogy írjunk róla. Arról nem is szólva, hogy a közelmúltban újra divatba jött „kommunizmus” és Nagy Imre nevének hol lepecskondiázása, hol kisajátítása a magyar politikai diskurzus állandó darabja lett. Azt az – immár, gondolnám, lejárt – fideszes programszöveget (anno 1998?), amiben Nagy Imre mint „enyhébb börtönőr” szerepelt, azért nem könnyű elfelejteni. De, minthogy nem vagyok a téma szakembere, engedtessek meg szabályos recenzió helyett a könyvvel kapcsolatos „asszociációimat” leírom, úgy is, mint középkorásznak e két szomorú témájú legújabb kori könyvről.

Az illendőség azért megkívánja, bár aligha van olvasó, aki a történet „külső kereteit” ne ismerné, hogy röviden mégis átfussak az életrajzon, ahogy azt Rainer könyveiből (remélem, helyesen értve) megismertem. Nagy Imre életéről persze nem ez az első könyv, de az eddigiek vagy a politika napi szükségleteiből keletkeztek, mint az első „vitairat”, Molnár Miklós–Nagy László 1958-ban megjelent könyve, *Imre Nagy: réformateur ou révolutionnaire*, magyarul: *Refor-*

mátor vagy forradalmár volt-e Nagy Imre? (Magyar Füzetek, Paris, 1983.), vagy csak a nyilvános publikációkra és emlékezésekre épülhetnek, mint Tóbiás Áron: *In Memoriam Nagy Imre: Emlékezés egy miniszterelnökre* (Szabad Tér, Bp., 1989.), vagy Mérai Tibor: *Nagy Imre élete és halála* (Bibliotéka, Bp., 1989). Teljességre nem törekedhetek, hiszen a magyar és orosz, sőt „nyugati” iratok sem álltak rendelkezésre. Nagy Imre 1896-ban, postás-kocsis családba született Kaposvárt, csak félig sikertült érettségizett pályára kerülnie, amikor is magával sodorta a világháború. A szibériai hadifogságban jó társaságba került, sokat tanult, és 1917–1920 között véletlenül is, akaratlanul is partizán, majd bolsevik pártmunkás lett. 1921-ben hazajött, és nyolc évig megpróbált valamit tenni a szocializmusért, jórészt ama sajátlagos kis klikk keretében, amely magát (földalatti) Kommunista Pártnak nevezte. Alighanem egyedül volt vidéki ebben a főleg pesti, jórészt értelmiségi társaságban, úgyhogy hamarosan „agrárszakember” hírébe került, és még sikerült is egy baloldali „paraszt” folyóiratot indítania, amit persze az illetékes pártokosok megbíráltak és leállítottak. Nem volt nagy konspirátor, de szerencséjére csak rövid időre került börtönbe. 1930-ban megengedték, hogy a Nagy Hazába költözzön, de ott nemigen tudtak vele mit kezdeni. Ő meg lassan tanulta meg a bírálat-önbírálatnak nevezett életveszélyes intrikákat, de jó pár esztendeig békésen dolgozott a Szovjet Akadémia Agrárintézetében. 1936-ban „tört ki” a Nagyügy, de Nagy Imre a moszkvai denunciaciók és üldözések áttekinthetetlen (il-)logikája során megúsza állásvesztéssel. Fő „bűne”, úgy tűnik, az volt, hogy felesége (aki sem akkor, sem később semmiféle politikai szerepet nem játszott) hazautazott látogatába Horthy-Magyarországra!

Miután Rákosiék megérkeztek a Szovjetunióba, és alig találtak valakit is a régi elvtársak közül, előbb-utóbb észrevették Nagy Imrét; végül rá esett a választás a Kossuth Rádió vezető helyére. Az első között küldték vissza Magyarországra, majd a debreceni Nemzetgyűlésben jelent meg